

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

В.В. Гончарук

кандидат юридичних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.74 : 343.85 (477)

ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Досліджено і проаналізовано поняття та форми насильства в сім'ї, визначено шляхи й напрями вдосконалення діяльності ОВС щодо попередження різноманітних його проявів

Ключові слова: *насильство в сім'ї, органи внутрішніх справ, попередження, діяльність.*

Исследуются и анализируются понятие и формы насилия в семье, определяются пути и направления совершенствования деятельности ОВД относительно предупреждения разнообразных его проявлений

Ключевые слова: *насилие в семье, органы внутренних дел, предупреждение, деятельность.*

In the article a concept of domestic violence is examined and its forms are analyzed. The ways and areas for improvement of the Police activity with respect to preventing domestic violence are determined.

Keywords: *domestic violence, the Police, warning, activity.*

Постановка проблеми. Кризові тенденції й соціальні негаразди, в тому числі й низький соціально-економічний рівень життя в Україні, негативно позначаються на всіх верствах населення країни, перш за все на головному осередку суспільства – сім'ї. Об'єктивні явища (безробіття, різке зниження достатку членів родини, матеріальна скрута тощо) та чинники суб'єктивного характеру (роздратованість, неврівноваженість, агресивність тощо) як прогресуючі негативні тенденції, у результаті призводять до проявів насильства в сім'ї. Поширення насильства в сім'ї є глобальною проблемою, яка потребує пошуку, в тому числі й наукового, механізмів її вирішення. Тому актуальність проблем протидії насильству в сім'ї загалом та визначення шляхів та напрямів удосконалення діяльності ОВС з його попе-

редження зокрема не викликає сумнівів.

Відомо, що сфера побуту більш консервативна, ніж інші сфери соціального життя, а сімейні відносини менш доступні різноманітним видам соціального регулювання і контролю. Так, у ч. 1 ст. 32 Конституції України [1] закріплено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, що значно обмежує межі та своєчасність втручання працівників міліції. Однак Законом України «Про міліцію» [2] до основних її завдань віднесено забезпечення особистої безпеки громадян, охорону громадського порядку, попередження правопорушень, участь у наданні соціальної та правової допомоги населенню. Практичне виконання цих та інших завдань безпосередньо пов'язано з діяльністю служби дільничних інспекторів міліції як спеціалізованого підрозділу міліції, що здійснює найбільший обсяг профілактичних та охоронних функцій. На жаль, сьогодні в Україні діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї потребує значного покращення. Недосконалість, а часто і неузгодженість чинного законодавства, що регулює питання протидії насильству в сім'ї та передбачає відповідальність за проступки, пов'язані із вчиненням насильства, обмежує коло повноважень дільничних інспекторів міліції, форм і методів впливу на осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, що формалізує підхід до цього явища працівників ОВС.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Науково-теоретичне підґрунтя статті базується на наукових працях вітчизняних та зарубіжних фахівців з адміністративного права та адміністративної діяльності, кримінології, психології, соціології та інших галузей науки – дослідників О.Б. Андрєєвої, А.А. Аносенкова, О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, А.Б. Благої, А.С. Васильєва, Т.І. Возної, І.П. Голосніченка, Г.В. Джагупова, Ф.К. Думко, Т.Г. Зайцевої, Г.Є. Запорожцевої, Я.М. Квітки, О.М. Ключєва, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.В. Негодченка, М.О. Тучака, Х.П. Ярмакі та ін.

Щодо форм, яких набуває насильство в сім'ї, у поглядах різних дослідників цього явища існують певні розбіжності. У міжнародних правових актах та юридичній літературі розрізняють наступні форми насильницьких дій: фізичне насильство, психічне (емоційне) насильство та сексуальне насильство. Але найчастіше виокремлюються фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство. Іноді до цього списку включають також моральне та словесне насильство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» [3] виокремлює фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство в сім'ї.

Під фізичним насильством в сім'ї розуміють умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гі-

дності [3]. Його сутність полягає у нанесенні одним членом сім'ї іншому побоїв, тілесних ушкоджень, незалежно від їх тяжкості та наслідків. Часто фізичне насильство визначають, перелічуючи дії, які розглядають як такий вид насильства. Проте необхідно намагатись при розкритті сутності того чи іншого виду насильства в сім'ї навести якомога більше конкретних дій, які можуть бути віднесені до даного виду насильства в сім'ї.

Сексуальне насильство в сім'ї – це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру щодо неповнолітнього члена сім'ї [3]. Це може бути нав'язування сексуальної близькості, коли партнерка (партнер) знаходиться у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, або спить і не в змозі відмовити; нав'язування сексуальної близькості, коли партнерка (партнер) дає зрозуміти, що не хоче цього, або боїться відмовити; нав'язування без згоди партнерки (партнера) фізичного контакту з ерогенними зонами, іншими частинами тіла партнерки (партнера); нав'язування партнерці (партнеру) особливих видів сексуальних контактів проти її (його) волі.

Психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю [3]. Деякі автори зазначають, що психологічне насильство може проявлятися в будь-яких словесних діях з боку насильника, в результаті чого порушується честь та гідність особи, особа відчуває у зв'язку з цим емоційну невпевненість, закомплексованість, страх та моральні переживання [4, с. 6].

Насильство в сім'ї у різних формах поширене у всіх країнах світу і не є географічно, політично чи соціально ізольованою проблемою; воно розповсюджене серед усіх прошарків населення незалежно від походження, положення в суспільстві, рівня доходу, расових, культурних, релігійних, соціально-економічних аспектів, сексуальної орієнтації. Однак незважаючи на те, що між рівнем освіти та скоєнням насильства в сім'ї немає прямої кореляційної залежності, вказане правопорушення найчастіше вчиняють люди з низьким культурним та освітнім рівнем, оскільки малоосвіченим особам більш притаманні егоїстичні інстинкти, відсутність критичної оцінки власної поведінки, вузький кругозір, примітивні потреби та інтереси, культ грубої фізичної сили, зневага до морально-культурних норм, нестриманість емоцій, брутальність та безпринципність. Особи з більш високим рівнем освіти намагаються знайти інший спосіб вирішення сімейного конфлікту (примирення, розлучення та ін.) [5, с. 28]. Крім того, здебільшого не відрізняються високим освітнім рівнем і жертви насильства в сім'ї. Так, серед потерпілих від насильства в сім'ї жінок вищу освіту мали лише 6%; середню-спеціальну – 20 %; середню – 24 %; біль-

шість (32 %) – неповну середню освіту, а 18 % жертв мали лише початкову освіту [6, с. 165].

Стосовно класифікації відповідно до суб'єкта можемо говорити про насильство а) чоловіка над дружиною; б) дружини над чоловіком; в) стосовно дітей; г) стосовно батьків та інших старших членів сім'ї.

Найчастіше в дослідженнях, присвячених проблемі насильства в сім'ї, розглядають як жертви лише жінок та дітей, оскільки вони становлять переважну більшість з усіх випадків – близько 90 %. Проте не слід забувати, що жертвами насильства в сім'ї стають і чоловіки. Однак дана категорія випадків насильства в сім'ї характеризується більшою латентністю, ніж у випадку вчинення насильства щодо жінок та дітей, адже для чоловіка зізнатись у тому, що він став жертвою насильства у власній сім'ї, – це визнати свою слабкість та безпорадність. А як може чоловік визнати це, якщо з дитинства його виховували з думкою, що чоловікам не дозволено виявляти свою слабкість.

Досвід та аналіз статистичних даних підтверджують, що сьогодні повної картини масштабів та частоти випадків насильства в сім'ї не існує ні в країні, ні в окремих регіонах. Причинами відсутності об'єктивної статистики є відносна замкнутість сім'ї як системи, взаємозв'язок жертви та насильника, відсутність прямого доступу в сім'ю для соціальних працівників, недостатність інформації з медичних закладів та правоохоронних органів, що не дозволяє зробити висновки про розміри даного явища. Одночасно існує низка факторів, які створюють перепони для оперативного звернення реальних чи потенційних жертв до міліції. Це обґрунтована занепокоєність жертв, що злочинець так і не буде заарештований чи покараний. Крім того, у суспільстві існує прихована недовіра до правової системи, небажання виносити сімейну таємницю на громадський осуд та багато інших. Таким чином, аналіз соціологічних та статистичних даних означеної проблеми дозволяє однозначно стверджувати, що сьогодні насильство в сім'ї характеризується високим ступенем латентності.

Водночас збільшення кількості осіб, поставлених на профілактичний облік, свідчить про ширшу поінформованість населення стосовно можливостей розв'язання проблеми та посилення уваги до зазначеного явища з боку правоохоронних органів. Однак більшість громадян і надалі продовжують приховувати проблему через особисті мотиви та недовіру до правоохоронців, які, в свою чергу, інколи відмовляють у реєстрації звернень з приводу насильства в сім'ї [7, с. 75]. Крім того, жінки-жертви насильства нерідко не звертаються по допомогу через особисті мотиви. Серед них і вплив гендерних стереотипів, і відчуття провини за скоєні у родині вчинки, і сором за оприлюднення фактів насильства тощо [8, с. 49]. Є й такі, що дотримуються точки зору «б'є – значить любить».

Гене́за насильства в сім'ї має глибокі історичні корені. Протягом століть в Україні, як і в країнах Європи, держава або санкціонувала застосування насильства в сім'ї, або просто не заперечувала проти

звичаїв та традицій, що встановились і підтримувались звичаєвим правом. На сьогодні відбуваються процеси зміни стереотипів щодо привілейованого становища чоловіків по відношенню до жінок в суспільстві, зокрема, в сім'ї. Люди мають можливості впливати на своє майбутнє, однак, лише деякі реалізують здатність обирати майбутнє та впливати на нього. Необхідно пам'ятати, що насильство в сім'ї – це порушення перш за все прав людини, воно є не «приватною» проблемою сім'ї, а питанням, що потребує вирішення на державному рівні.

Високий ступінь зв'язку між сімейним неблагополуччям, насильством у сім'ї та злочинністю взагалі свідчить про те, що при здійсненні попередження насильства в сім'ї необхідна увага з боку як державних органів влади, так і соціальних служб та громадських організацій, їх постійна взаємодія в боротьбі з цим соціально негативним явищем. Лише інтегрований, комплексний підхід до проблеми попередження насильства в сім'ї допоможе уникнути фрагментації за окремими дисциплінами і змінити практику професіоналів. Полідисциплінарний підхід передбачає спільну працю психологів, соціальних та медичних працівників, педагогів, працівників правоохоронних органів, юристів та представників інших професій. Головна мета полягає в тому, щоб внаслідок спільних зусиль жертви насильства в сім'ї були здатні самі вирішувати власну долю і робити власний вибір щодо подальшого життя без насильства.

Слід погодитись з М.А. Тучаком, який визначає взаємодію дільничних інспекторів міліції з іншими учасниками процесу забезпечення громадського порядку щодо попередження та запобігання правопорушень, як засновану на законах і підзаконних актах, узгоджену за цілями, часом і місцем діяльність, спрямовану на вирішення завдань щодо попередження і запобігання правопорушень шляхом найбільш раціонального застосування взаємодії між міліцією й учасниками процесу [9, с. 163].

Взаємодія міліції з населенням у питаннях забезпечення прав і свобод людини передбачає не тільки обмін інформацією, але й взаємний вплив. Застосовані у комплексі та коректно, різноманітні засоби взаємодії міліції з населенням сприяють зниженню злочинності, ефективному розкриттю вже скоєних злочинів і відновленню законності. Разом із тим вони формують у людей відчуття наявності поблизу дружньої сили, яка здатна допомогти та захистити у потрібний момент [10, с. 92-94]. До нових форм правоохоронної діяльності громадськості належать: консультативні комітети, організації сусідської взаємодопомоги та координаційні шкільні ради. Зазначені вище форми правоохоронної діяльності громадськості ефективно функціонують у більшості розвинених зарубіжних країн (Великобританії, США, Норвегії, Франції та ін.) [11, с. 93].

Попередження насильства в сім'ї є вкрай складною проблемою для органів внутрішніх справ, так як в більшості випадків воно відбувається в умовах неочевидності, а його жертви переважно звертають-

ся за допомогою та порадами до родичів, сусідів, друзів. Отже, інформація про випадки насильства в сім'ї не завжди стає відомою міліції. Звідси і велика латентність даного виду правопорушень.

Однак насамперед необхідно організувати роз'яснювальну роботу з метою зміни суспільних стереотипів стосовно проблеми насильства в сім'ї. Крім того, необхідним є проведення моніторингу якості послуг, що надаються потерпілим від насильства та ефективності реалізації закону України «Про попередження насильства в сім'ї», а також удосконалення державної статистичної звітності з питань попередження насильства в сім'ї. Проведення громадського моніторингу застосування законодавства щодо попередження насильства в сім'ї дозволить покращити загальне розуміння проблеми, об'єктивніше оцінити реалії, які існують навколо проблематики в регіональному аспекті, що надасть можливість розробити подальші спеціальні заходи та програми.

Важливим напрямом попередження випадків насильства у сім'ї є профілактичні бесіди, які повинні проводитися працівниками ОВС як з жертвами насильства, так і з тими особами, які його вчиняють. Бесіда, у випадку її правильної побудови, може надати цілком відчутні результати в напрямку зменшення кількості випадків насильства у сім'ї, оскільки лише за рахунок впливу на свідомість людини можна переконати її у неприпустимості того або іншого варіанту протиправної поведінки. Враховуючи це, підготовка працівників ОВС до таких бесід має базуватися на опрацюванні статистичних даних щодо насильства в сім'ї, вивченні теоретичного матеріалу з означеного питання та консультації з психологом. Наприклад, бесіду з жертвою насильства в сім'ї працівникові ОВС необхідно проводити наодинці, намагатися викликати довіру у співрозмовника, уважно його вислухати, не переривати і не уникати погляду жертви. При спілкуванні з жертвою потрібно виявляти повагу та розуміння, оскільки рішення про виклик міліції є спробою протистояти агресивності кривдника й така спроба дуже часто здійснюється в ситуації крайньої небезпеки. Необхідно забезпечити жертву насильства конкретною, краще письмовою інформацією про те, де та яку допомогу вона може отримати. Однак жертва насильства повинна сама обирати час і спосіб звернення за допомогою. Обов'язковим є наголошення на існуванні різноманітних можливостей отримання допомоги.

Одним із найбільш дієвих напрямів профілактики та протидії проявам насильства у сім'ї є залучення засобів масової інформації до широкомасштабної інформаційно-просвітницької та роз'яснювальної роботи, спрямованої на подолання стереотипів та створення у суспільстві атмосфери нетерпіння до будь-яких проявів насильства та жорстокості. Велике значення в попередженні насильства в сім'ї матиме наявність соціальної реклами з інформацією про роботу кризових центрів, притулків та центрів соціальної реабілітації. Необхідно транслювати телепередачі та відеоролики, а також створювати спеціальні

рубрики в газетах, які висвітлюватимуть великі масштаби даної проблеми та її негативні наслідки, формуючи в суспільстві нетерпіння до насильства, яке застосовується в сім'ї. Доцільно організовувати консультації сімейної психотерапії для пар, які усвідомлюють згубність насильницького способу вирішення конфліктів у сім'ї та прагнуть навчитись конструктивно вирішувати суперечки, які виникають [12, с. 150-151].

Висновок. Таким чином, ефективність заходів, спрямованих на профілактику насильства в сім'ї та протидію йому, залежить насамперед від правового забезпечення дій правоохоронців під час втручання у випадки насильства в сім'ї, рівня їхньої професійної підготовленості до такого виду діяльності, а також усвідомлення суспільством небезпеки актів насильства у сім'ї, сформованості у громадян правильної правової та моральної оцінки цих явищ.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України: Станом на 7 верес. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%E2%F0>.
2. Про міліцію: Закон України від 20 груд. 1990 р. // ВВР УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
3. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 лист. 2001 р. № 2789-III // ВВР. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
4. Юридичні аспекти захисту жертв насильства в сім'ї / Уклад. Л.М. Мандрика. – Харків, 2005.
5. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: Навч. посібн. / За заг. ред. О.М. Джужі, І.В. Опришка, О.Г. Кулика. – К., 2005.
6. *Предместніков О.Г.* Деякі типові риси особи жінки, яка потерпіла від насильства в сім'ї // Вісник Одеського ін-ту внутр. справ. – 2005. – № 4. – Ч. 1. – С. 164-166.
7. *Роменський Г.І.* Домашнє насильство та шляхи його подолання // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – 2004. – Вип. 5. – С. 74-78.
8. *Павленко Ю.О.* Завдання у сфері попередження гендерного насильства // Кримінальне право України. – 2006. – № 11. – С. 47-55.
9. *Тучак М.О.* Адміністративно-правові засади діяльності дільничних інспекторів міліції: Дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 2002.
10. Забезпечення прав людини правоохоронними органами: Навч. посібн. / За заг. ред. О.В. Тягла. – К.–Харків, 2005.
11. *Музичук О.М.* Організаційно-правові основи участі громадян в охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями: Дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 2003.
12. *Шакина В.А.* Женщина как жертва семейного насилия в супружеских отношениях: проблемы, причины, предупреждение. – Иркутск, 2002.

Надійшла до редакції 09.11.2011